

PSIXOLOGIYA O‘QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRUVCHI YO‘LLAR VA VOSITALAR

Jahongirova Jayrona

O‘zbekiston Jurnalistika va Ommaviy Kommunikatsiyalar Universiteti
Amaliy psixologiya yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20064880>

O‘zbek tilida annotatsiya

Ushbu tezis psixologiya fanini o‘qitish samaradorligini oshirishning didaktik yo‘llari va pedagogik-psixologik vositalarini asoslashga bag‘ishlanadi. Maqsad oliy ta‘limda talabanning bilish faolligi, refleksiya va amaliy kompetensiyalarini kuchaytiruvchi yondashuvlarni aniqlashdir. Metodologiya sifatida kompetensiyaviy va faoliyatga yo‘naltirilgan ta‘lim, aralash o‘qitish hamda baholashning mezonli modeli integratsiya qilinadi. Yangilik sifatida mikroko‘nikmalarni bosqichma-bosqich shakllantirish, formatif baholash va simulyatsion mashg‘ulotlar uyg‘unligi taklif etiladi.

Аннотация на русском языке

Данная работа посвящена обоснованию путей и средств повышения эффективности преподавания психологии в высшей школе. Целью является выявление подходов, усиливающих познавательную активность студентов, рефлексию и практические компетенции. Методологическую основу составляют компетентностный и деятельностный подходы, элементы смешанного обучения и критериальная модель оценивания. Научная новизна заключается в интеграции поэтапного формирования микро навыков, формативного оценивания и симуляционных занятий.

Abstract in English

This thesis substantiates ways and tools to enhance the effectiveness of teaching psychology in higher education. The aim is to identify approaches that strengthen students' cognitive engagement, reflection, and applied competencies. The methodology integrates competency-based and activity-oriented learning, blended instruction, and a criteria-based assessment model. Scientific novelty is argued through combining step-by-step micro-skill development, formative assessment practices, and simulation-based sessions within a coherent instructional design.

Kalit so‘zlar (o‘zbek): psixologiya didaktikasi; kompetensiyaviy yondashuv; faoliyatga yo‘naltirilgan ta‘lim; formatif baholash; aralash o‘qitish; simulyatsiya; refleksiya; o‘quv motivatsiyasi

Ключевые слова (rus): дидактика психологии; компетентностный подход; деятельностно-ориентированное обучение; формативное оценивание; смешанное обучение; симуляция; рефлексия; учебная мотивация

Keywords (english): psychology didactics; competency-based education; activity-oriented learning; formative assessment; blended learning; simulation-based training; reflective practice; academic motivation

Tezisning asosiy matni:

Psixologiya fanini o‘qitish samaradorligi, avvalo, mazmunning ilmiyligi bilangina emas, balki talabanning bilish jarayonlari qanday tashkil etilishi, amaliy vazifalar bilan qanday bog‘lanishi va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalari qay darajada qo‘llab-quvvatlanishiga bog‘liq. Oliy ta‘lim sharoitida psixologiya ko‘pincha nazariy tushunchalar tizimi sifatida o‘qitiladi,

natijada talaba psixologik kategoriyalarni yodlaydi, biroq ularni real ta’limiy, kasbiy yoki kommunikativ vaziyatlarga tatbiq etishda qiynaladi. Samaradorlikni oshirishning markaziy vazifasi shundan iboratki, o’qitish jarayoni talabaniq bilimni qayta ishlab chiqishi, dalillashi, kuzatish va tahlil asosida xulosa chiqarishi, refleksiya orqali o’z tajribasini umumlashtirishi hamda kasbiy vaziyatlarda psixologik vositalardan foydalanishini tizimli tarzda ta’minlasin. Bunda ta’lim natijalari faqat “biladi” darajasida emas, “qila oladi” va “asoslay oladi” darajasida ifodalanishi lozim, chunki kompetensiya tushunchasi amaliy harakatning me’yoriy, motivatsion va aks ettiruvchi komponentlarini ham qamrab oladi [1].

Samaradorlikni oshiruvchi yo’llardan birinchisi maqsad, mazmun, metod va baholashning konstruktiv uyg’unligini ta’minlashdir. Agar dars maqsadi “psixologik tashxislashning asosiy tamoyillarini tushuntirish” deb qo’yilsa-yu, baholash faqat atamalarni eslatish bilan cheklansa, talabaniq faoliyatga tayyorgarligi shakllanmaydi. Shuning uchun o’quv natijalari kuzatiladigan indikatorlarga ajratilishi, har bir indikator mos faoliyat turi bilan bog’lanishi, baholash esa aynan shu faoliyatni ko’rsata oladigan vazifalar orqali amalga oshirilishi kerak. Didaktik rejalashtirishda Bloom taksonomiyasining kognitiv darajalari va kompetensiyaviy natijalar o’rtasidagi moslikni topish, “nazariy bilim”ni “amaliy vazifa”ga o’tkazuvchi ko’prik vazifasini bajaradi. Bu yondashuv o’qituvchini mavzuni yetkazishdan ko’ra, talabaniq o’zlashtirish jarayonini loyihalashga yo’naltiradi, shuningdek, psixologiya kurslarida ko’p uchraydigan “keng, ammo yuzaki” mazmun muammosini kamaytiradi [2].

Ikkinchi yo’l faoliyatga yo’naltirilgan ta’limni psixologiya metodikasi bilan uyg’unlashtirishdir. Psixologiya fanining o’ziga xosligi shundaki, undagi ko’plab tushunchalar bevosita inson tajribasi, idrok, emotsiya, motivatsiya va ijtimoiy munosabatlar bilan bog’liq. Demak, o’qitish jarayonida talaba “subyekt” sifatida qatnashadigan, kuzatish, o’zini tahlil qilish, kichik tajribalar o’tkazish, klinik bo’lmagan diagnostik usullarni o’rganish kabi faoliyat turlari kengroq o’rin olishi zarur. Bunda etik me’yorlar qat’iy saqlanadi: shaxsiy ma’lumotlarni oshkor etmaslik, zarar yetkazmaslik, ixtiyoriylik va xabardor rozilik tamoyillari o’quv jarayonining ajralmas qismiga aylanadi. Faoliyatga yo’naltirilgan mashg’ulotlar muhokama va dalillash madaniyatini ham rivojlantiradi: talaba faqat natijani aytmay, qanday kuzatganini, qaysi mezonlarga tayanib xulosa chiqarganini asoslaydi. Shu tariqa bilimning psixologik mohiyati amaliy tajriba bilan “mustahkamlanadi”, bu esa uzoq muddatli eslab qolish va transforni kuchaytiradi [3].

Uchinchi yo’l muammoli o’qitish va keystadi asosidagi tahlil orqali nazariy kategoriyalarni vaziyatga bog’lashdir. Psixologiyada biror hodisani tushuntirish ko’pincha alternativ interpretatsiyalarni qiyoslashni talab qiladi: masalan, xulq-atvorni motivatsion yondashuv, kognitiv yondashuv yoki ijtimoiy o’rganish nazariyasi doirasida turlicha sharhlash mumkin. Keystadi metodida vaziyat qisqa hikoya emas, balki ma’lumotlar to’plami sifatida berilishi maqsadga muvofiq: kuzatish protokoli, suhbatdan parchalar, faoliyat natijalari, kontekst omillari va cheklovlar. Talaba shu ma’lumotlar asosida muammoni qo’yadi, ehtimoliy sabablarni ajratadi, dalillarni tekshiradi, aralashuv yoki tavsiya loyahasini ishlab chiqadi. Bu jarayonda o’qituvchi “to’g’ri javob”ni aytib bermaydi, balki talabaniq fikrlash yo’lini aniqlashtiruvchi savollar, mezonlar va qayta aloqa orqali yo’naltiradi. Natijada psixologiyani o’rganish reproduktiv emas, produktiv xarakter kasb etadi, talaba nazariyani “ishlatish” tajribasini orttiradi [4].

To'rtinchi yo'l aralash o'qitish va raqamli vositalardan maqsadli foydalanishdir. Raqamlashtirishning didaktik qiymati faqat materialni elektron ko'rinishga o'tkazishda emas, balki o'quv jarayonini shaffof boshqarish, talabning individual trayektoriyasini qo'llab-quvvatlash va doimiy qayta aloqani yo'lga qo'yishda namoyon bo'ladi. Aralash modelda nazariy bloklar qisqa videodarslar, interaktiv konspektlar va o'zini tekshirish testlari orqali mustaqil o'rganiladi, auditoriya vaqti esa munozara, mashq, rol o'ynash va tahlilga ajratiladi. Psixologiya o'qitishda ayniqsa reflektiv kundaliklar, onlayn forumlar, kontsept-xaritalar va mini-loyihalar foydali: ular talabning fikrlashini “iz”ga tushiradi va o'qituvchiga diagnostik ma'lumot beradi. Biroq raqamli vosita o'zi bilan o'zi qiymat emas; u tanlangan metodga xizmat qilishi, ortiqcha kognitiv yuklamani oshirmasligi va akademik halollik talablariga mos bo'lishi lozim. Shu sababli topshiriqlar dizaynida manba ko'rsatish madaniyati, plagiatning oldini olish mexanizmlari va mualliflik mas'uliyati bo'yicha aniq ko'rsatmalar berilishi zarur [5].

Beshinchi yo'l formatif baholashni tizimli joriy etish va mezonli baholash vositalarini ishlab chiqishdir. Psixologiya fanida baholash ko'pincha yakuniy nazoratga qaratilib, o'quv jarayonida talaba xatolarini vaqtida ko'rish va tuzatish imkoniyati yetarli bo'lmaydi. Formatifik yondashuvda baholash “o'rgatadigan” funksiyani bajaradi: kichik diagnostik vazifalar, tezkor rubrikalar, o'zaro baholash, o'zini baholash, “bir daqiqalik esse” kabi amaliyotlar orqali talaba o'z rivojlanish zonasini anglaydi. Mezonlar oldindan e'lon qilinganda, talaba uchun adolat hissi kuchayadi, baholash shaxsga emas, mahsulot va jarayonga qaratiladi. Psixologiya bo'yicha amaliy topshiriqlarni baholashda rubrika ayniqsa muhim: masalan, kuzatish protokoli tuzish, intervyu savollarini ishlab chiqish, ma'lumotni talqin qilish, etik xulosa chiqarish kabi komponentlar alohida indikatorlar bilan baholanadi. Bu, bir tomondan, o'qituvchi-subyektivligini kamaytiradi, ikkinchi tomondan, talabning kasbiy til va fikrlash standartlarini bosqichma-bosqich egallashiga xizmat qiladi [2].

Oltinchi yo'l simulyatsion mashg'ulotlar va mikroko'nikmalarni bosqichma-bosqich shakllantirishni psixologiya amaliyoti bilan bog'lashdir. Psixologik maslahat, pedagogik muloqot, konfliktni boshqarish kabi faoliyatlar “bir yo'la” o'rgatilmaydi; ular kichik ko'nikmalar yig'indisidan tarkib topadi: faol tinglash, aniqlashtiruvchi savol berish, qayta ifodalash, emotsiyani nomlash, chegaralarni belgilash, neytral tilni saqlash, yakuniy xulosa qilish. Simulyatsiya sharoitida talaba xavfsiz muhitda ushbu mikroko'nikmalarni mashq qiladi, o'qituvchi va guruhdoshlar esa rubrika asosida qayta aloqa beradi. Muhimi, simulyatsiya ssenariylari real hayot murakkabligini aks ettirishi, lekin o'quv maqsadiga mos ravishda bosqichma-bosqich qiyinlashib borishi kerak. Bunday yondashuv talabning o'ziga ishonchini oshiradi, nazariy bilimni muloqot va qaror qabul qilish vaziyatlariga ko'chiradi, o'qitish natijasini bevosita kuzatishga imkon beradi [6].

Yettinchi yo'l o'qituvchi kompetensiyalarini yangilash va metodik refleksiyaning institutsional qo'llab-quvvatlashidir. Psixologiya o'qituvchisi nafaqat fanni bilishi, balki auditoriya jarayonlarini boshqarishi, guruh dinamikasini his qilishi, murakkab savollar va bahsli vaziyatlarda akademik neytrallikni saqlashi, talabning shaxsiy tajribasi bilan ehtiyotkor ishlashi kerak. Metodik refleksiya o'qituvchining muntazam ravishda “qaysi metod qaysi talabaga, qaysi mavzuda va nima uchun ta'sir qildi” degan savollarni tahlil qilishidan boshlanadi. Bu jarayonni kuchaytirish uchun dars kuzatuvchi, hamkasb bilan tahlil, o'quv natijalarining ma'lumotlar asosida ko'rib chiqilishi, talabalar fikr-mulohazasini tizimli yig'ish va o'quv kontentini iterativ yangilash amaliyotlari zarur. Ayniqsa, psixologiya kabi inson

omiliga bog'liq fanlarda o'qituvchining kommunikativ madaniyati va etik sezgirligi o'quv muhitining psixologik xavfsizligini belgilaydi, psixologik xavfsizlik esa savol berish, xato qilish va o'rganishdan qo'rqmaslikni ta'minlaydi [1; 6].

Yuqoridagi yo'llar va vositalar umumlashtirilganda, psixologiya o'qitish samaradorligini oshirishning integrativ modeli shakllanadi: maqsad va natijalar mezonli rejalashtiriladi; mazmun amaliy vaziyatlar bilan bog'lanadi; auditoriya faoliyati muammoli tahlil va simulyatsiya orqali tashkil etiladi; raqamli muhit mustaqil tayyorgarlik va qayta aloqa tizimini qo'llab-quvvatlaydi; baholash esa o'qitish jarayoniga singdirilib, talabaning refleksiyasi va o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, samaradorlikni oshirishning eng muhim sharti alohida metodni tanlash emas, balki metodlar uyg'unligini o'quv natijalari, etik talablar va talaba imkoniyatlari bilan moslashtirishdir. Shu asosda psixologiya kursi nazariy bilim beruvchi fan maqomidan chiqib, kasbiy tafakkur, ilmiy dalillash va amaliy kompetensiyalarni shakllantiruvchi ta'limiy makonga aylanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Zokirova, M. B. Pedagogik psixologiya: darslik. Toshkent: O'qituvchi, 2020. 320 b.
2. Bloom, B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. New York: Longmans, Green, 1956. 207 p.
3. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975. 304 с.
4. Bygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. 159 p.
5. Bonk, C. J.; Graham, C. R. The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. San Francisco: Pfeiffer, 2006. 624 p.
6. Kolb, D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1984. 256 p.